

A fák és erdők kultusza a görög és római világban.

Irta: Téglás Gábor.

A Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter kormányévei alatt oly öröndetes haladást mutató fakultusz, a néphit és tradíció által megszentelt fák gondozásának elrendelésével évezredes hagyományok felfrissítését jelenti, mert az élő fa kimélése, egyes feltünőbb növésű vagy alaku fák iránti tisztelet igen régi időkben áthatotta az emberiséget s tulajdonképpen ebből a vallásos tiszteletből fejlődött ki az *erdővédelem* a művelődés hajnalkorában. A természeti népek védőszellemei legtöbbször *fákban* honolának, s miként az utszéli szent képekkel ma is örömet keresik fel a kézügybe eső fákat: a legrégibb hajdankor vallási áldozásai éppenséggel egyes tiszteletet gerjesztő s már formájukkal felsőbb sugallatot képviselő *szent fák* árnyaiban indultak meg. Hisz a klasszikus műveltség vezérszellemeiként becsült hellének helyi génuszai is *fákban* honolának s a dodonai híres *Zeus* képe, Silius Italicus tanuságtétele szerint, éppenséggel egy terebélyes tölgyfán diszlett, mely fát éppen az isten igazi hajlékának is tartották. (III. 691.: arbor numen habet coliturque tepentibus aris.) Így képzelte ezt Aristophanes is. Az isten *bennlakozása megszentelé azt a fát*, melynek ányékában a hívők lelki áldozásukat végezhették. S mert az istenkép is *fából* készült eleinte, mely anyagával és festésével az időjárás viszonyosságai ellen védelmet igényelt, lehetőleg barlangokba helyezték azokat, ahol t. i. ilyenek kínálkoztak. Minthogy azonban a görögországi barlangbőség sem vala általánosan egyenlő, azért különösen a kikötőkben, forgalmi pontokon az istenképek és fetisek elhelyezésénél egyes kioldvasodott, vagy másként kiüregesített fákat vettek igénybe, hogy ezekben lombhullás után is biztosítva legyen a szent kép vagy faragvány az időjárás esélyei ellenében. Schrader O. *Sprachvergleichung und Urgeschichte* cz. művében (II. 1890. 403. l.) azért jogosan származtathatja a szentélyek *νηός* (*na-so*) nevét attól a kiüregesített fatörzstől, melyet az ősember s a tőle életviszonyaiban vajmi keveset különböző hazai pákászaink s a polynésiai szigetlakók módjára lélekvesztőül kivésett vagy kiégetett. Pliniusnál nem túlzás

tehát, amikor a fát jelöli meg az istenségek templomául, azt állítván, hogy egyszerű falusi népek ősi szokás szerint az ő korában kiváló növésű fákat szenteltek az isteneknek s nem annyira aranyból ragyogó, vagy elefántcsontból faragott bálványoknál, hanem inkább a csendes berkek ilyen megszentelt fáinál végezték imáikat.¹⁾

Ez a hagyomány oly mélyen gyökerezett a görög nép érzületében, hogy még Hadriánus császár korában, tehát Krisztus után 118—138-ban is, midőn Magnesia városának alapításánál Dionysius szobráról megfeledkeztek, a hirtelen kitört vihart büntetésnek tekintvén, a villám által lesújtott platánfák egyikén *Dionysius* arczának körvonalaait (αφιδρυμα) vélték felismerhetni. A delphii Apollo jósdája is megerősítvén ezt a hiedelmet, *Dionysius* templomát engesztelésül odaépíték s a fán mutakozó képet kezdték imádni. Az ilyen természetes Dionysius-képeket δενδρεύς, δενδρίτης avagy ένδρεδρος néven emlegették s az utolsó név tanusága szerint ugy képzelték: hogy az istenség a fában lakozott.

Rhodos szigetén Zeust is fábanlakozónak: ένδρεδρος emlegették, sőt *Helena Dendritis* szentély is létezett ott, akinek legendáját Pausanias tartotta fenn. (III. 19. 10.) Az arkádiai *Orchomenos*-ban Artemis (Diana) *Kedreatis* szintén ilyen fában lakozó istenség vala. Sőt ez a néphit a kereszténység után is erősen tartotta magát s a mi Boldogasszonyunk csodatevő képeit szintén fában látta a hívők képzelete. Ilyen fák emlékezetét őrzik hazai helyneveink, különösen a Dunántul. Így többi közt Asszonyfája (Mezőlak mellett Veszprém m.), Kisasszonyfa (Baranya m. szentlőrinczi j.), Kisasszonyfa (Vas m. szombathelyi j.), Nagyasszonyfa (Vas m. szombathelyi j.), Nemesboldogasszonyfa (Zala m. keszthelyi j.), *Ostfiasszonyfa* (Vas m. kisczelli j.), melyek a német „Maria zur Eich“-nek felelnek meg s mind a görögök őshitére mutatnak vissza. Utóbb azonban az isten megnevezése csakis azt jelentette, hogy az illető fa amaz isten védelme alatt áll. Így *Asklepios* Agrites a barkafüzre vonatkozólag, miután a gyógyászatban a barká-t használták s az *Asklepios* védelme alá tartozott. Zeusnak Stephanos *Byzantinos*

¹⁾ Naturalis historiae libri XII. 1.: Haec fuere numinum templa priscoque ritu simplicia rura etiamnunc deo praevalentem arborem dicant, nec magis auro fulgentio atque ebore simulacra quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus.

szerint *φηγωναῖος* vala a jelzője Dodonában, mert az odavaló szent tölgy lombzúgásában jelezte kijelentéseit s törzsében lakozott.

A tölgy az indogermán népeknél is szent fa vala. Rómában a legrégebb Jupiter-szentély szintén egy tölgynél állott a Kapitóliumon,¹⁾ hol az áldozások is folytak. A görög Zeus *φηγωναῖος*-nak, Jupiter Fagutalis felel meg az Esquilinus hegyén, mert az odavaló tölgy szolgált a legfőbb isten otthonául. S miként a germánok a tölgyet istenítik, ép úgy történt ez Aquitániában a bükkal, kikkél *Deus Fagus*²⁾ is szerepelt.

S habár nem minden isten lakozott fában, azért a főisten-ségről a fa- és növénykultusz áterjed annyiban a többire is, hogy az áldozások és temetések mindig virágokkal történtek s a szent helyeket berkek, erdők ölen helyezték el legörömostebb. Seneca szépen leírja azt a magasztos érzést, mit ezek a vallásos ligetek keltettek a látogatóban. Ha a szokott magasságot túlhaladó öreg fák sűrűjébe érkezve s fölénk hajló lombozat az ég arczatát csak itt-ott láttatva elfedi előlünk, az erdő rejtélyes sűrűsége terebélyességével s az árnyak csodás változataival jóleső bizalmat keltenek bennünk az istenség iránt.³⁾

Ennek az általános fatiszteletnek s ezzel kapcsolatos kiméletnek és erdőgondozásnak köszönhetette Görögország ókorbeli erdődisztét, habár ma az alig tengődő korhadt maradványok az őserdők egykori kiterjedéséről alig is adhatnak képzetet. Arcadiában Thelphusa közelében az *Αφροδίσειον* (Pausanias VIII. 25. 1.), vagy Messeniában a *Lykos erdő* (Pausanias IV. 1. 6.) ma már csak a feljegyzésekben élnek. S minthogy a vallásgyakorlatra szánt erdőterületet el kellett a profán használattól különíteni, a *Τεμενιον* = elkülöníteni jelentésű igéből képzett *Τεμενος* = elkülönített

1) Römische Mythologie von L. Preller. Dritte Auflage von H. Jorden. (Bd. 108. 1.)

2) O. Hirschfeld, Sitzungs-Berichte der Akademie der Wissenschaften. Berlin. 1896. 497. 1.

3) Seneca IV. 12. (41.) Si vetustis arboribus ei solitum ubi occurresit altitudinem egressis frequens locus et conspectum coeli ramorum aliorum alios protegentium umbra submovens, illa procesitas silvae et secretum loci et admiratio umbrae in aperto tam denuae atque continuae fidem tibi numinis facit (Epist. IV. 12. [41.]).

berek, vagyis a mai értelemben vett véderdő lassanként kápolna, templom¹⁾ értelemre emelkedett a közhasználatban.

Ezekben a szent berkekben a *kőbálványkák* ἄσγοι λίθῃσι szintén virágszalag és lombdiszben pompáztak. Az Odisseában például Aigisthos áldozása képet adhat erről az eljárásról, aki áldozás után fogadalmi képeket, táblákat szövetekeket és ékszereket aggatott a közeli fákra.²⁾ S a római korban *Eryaehtthon* a *Demeter* szent berkében szintén ilyen áldozási ajándékokkal ékitett *fárólól* olvasunk Ovidius metamorphosisában (VIII. 734.): Stabat in his ingens annoso robore quercus, una nemus, altae medium memoresque tabellae votaue cingebant voti argumenta potentis.

A rómaiak a vallással együtt a fák megbecsülését is eltanulták a görögöktől. Pompeiben falképek, számos relief faragvány és vázafestmény szemlélteti a fákon csüngő fogadalmi ajándékok alkalmazási módjait. Így már Boetticher Griechische Vasengemälde című művének (1797) 1. tábláján egész sorozatát láthatjuk ezeknek a szent berkeknek s azóta még több vált ismertessé. Ilyenek Stengelnél³⁾ az Athena áldozások⁴⁾ *siyillatu* edényei, s Akrokorint közelében: Pente Skupliránál ezer darab ilyen agyag fogadalmi-tábla került elé, melyek Poseidonnak szentelt berekben függtek egykoriban. Ovidius⁵⁾ is megemlékezik az Aricia berkében látott fogadalmi táblákról. Plinius (Natur hist. XII. 11. és XVI. 237.) a fákra jegyzett fogadalmakat emlegeti s Boetticher⁶⁾ vázafestményein egy sorozat (5., 6., 8., 10. 13. stb. tábla) a fában lakozó istenségeknek szánt oltárokat örökíti meg. A Vatikán egyik kandelaberbasisán fára aggatott dárda, nyíl és puzdra látszik, melyeket, mint a vadászat eszközeit az illető Artemisnek szentelhetett. A Dionysius és Megele Meter fáin tympanák (kettős furulyák), kratulák (csörtetők), másutt szerszámok, játékszerek fordultak elő, melyek mind az illető istenségnek és soha sem *magának* a

1) R. Wumtig, Haine und Gärten im griechischen Alterthum. Programm. Chemnitz. 1893. 11. 1.

2) Homer Odisea III. 273 és Helbig, Homer Epos II. 420.

3) Stengel, Griechische Sakralaltertümer. Taf. I. 1.

4) Antike Denkmäler. I. Taf. 7., 8.

5) Ovidius Fastorum libri. III. 267.

6) Gerhard, Antike Bildwerke Taf. 83, 1. Boetticher Griech. Vasengemälde. 9, 10

fának szóltak. A fák *istenítéséig* tehát — jöllehet ezt többen, mint éppen Overbeck is vitatják — nem haladt a görögök kegyelete.

Az istenek lakóhelyéül képzelt *szent fák* megválasztásánál azok formája, égre törő sudár termete vagy terebélyessége, és kiterjedt gyökérzete vala mérvadó. A tölgyet is éppen ezen forma előnyei segítik az istenileg megszentelt fák közé. A dodonai Zeus tölgy oly kedvelt fája vala az istennek, hogy *Athenae* az argonauták *Argó* nevű hajójának fenékgerinczgerendáját annak egyik ágából faragtatta ki, hogy a hajó útjának veszélyeit elhárítsa. Az *Ilias* többször említi a Trójának skaesosi kapuja előtt diszllett *tölgyét* (*Ilias* VI. 237., IX. 354.), melyre *Athenae* és *Apollo*, Zeus gyermekei, saskeselyű alakjában letelepedve szemlélik az achajok és trójaiak harczait (*Ilias* VII. 60.). Ugyanazon fában rejtőzve segíté *Apollo* (*Ilias* XXI. 549.) Agenor küzdelmét Achilles ellen.

De Zeus anyja, *Rhea* is kedvelte a tölgyet. Az argonauták a neki szánt oltárt tölgylombbal koszorúzták meg. *Artemis* hires ephesosi temploma helyén is *tölgy* alatt áldozának előbb az istennőnek s ezt az oltárt az amazonok szentelték neki. A közfelfogás szerint minden tölgyben egy *nimfa* lakozott vagy csak ideiglenesen mint a *Dryasok*, vagy a fával együtt élt és halt el, mint a *Hámadrissok*. Ez a néphit Görögországban máig él, sőt a mi népünk szintén ismeri az erdei *manókat* s *tündéreket*, kik fákban és barlangokban lakoznak.

Pausanias a legrégebb (VIII. 23., 5.) *szent fának* a *kecskefűzet* ismeri, melynek *barkáját* a női bajokban gyógyszerül használták s egyuttal ágyaikban betegség elhárítóul is alkalmazzák. Ez a tisztelet *Hera* és *Artemis* után származott, mert a két istennő választottja vala a kecskefűz. A népmondák szerint az illető isten vagy istennő a hajlékául választott fa alatt született rendesen. Azért ismétlődnek az érmeiken is ilyen jelenetek, többi közt Kréta szigetén Gortynnál a Zeusnak szentelt platan jávor képe mutatkozik a vereteken, emlékeztetőül az Olympus istenének e fához fűződő szerelmi kalandjára.

Igen jelentékeny szerep jutott a mythosi hagyományokban az olajfának is. Ugy a vadon tenyésző (*Κότινος*), mint a nemes olajfa (*έλεια*) Zeus és *Athenae* választottja vala s Delos szigetén még a pálmafát is tulszárnyalta. Kallimachos himnuszgyűjteményéből

(IV. 321.) tudjuk, hogy a delosi kikötőt egy hajó sem hagyhatta el, míg kormányosa a szent olajfánál állott Apollo-oltárt áldozása után körül nem tánczolta s visszatérőleg is emez olajfa kérgébe kellett kezűjait benyomkodnia.

A fügefának szintén nagy tisztító hatást tulajdonítottak. A monda szerint Demeter Phytalost, a Phytalidok őseit a fügefa tenyésztésének titkaival tüntette ki. Számos ünnepen, mint a tisztulás, a bűnből való megváltás hatékony szeréül fügét fogyasztottak. Ily módon a vallásos megigazodás egyuttal a *fatenyésztés* emeltyűjévé is vált.

Apollo fája a babérfa vala, amit Δαφναῖος vagy Δαφνηφόρος jelzői is eléggé illusztrálnak. S mert a fa egészét valamely isteni kultusz megszentelé, ez a megszenteltség kiterjedt annak alkatrészeire is. Ezért biztosított az üldözöttnek védelmet már a fa ága, mihelyt megfoghatta azt; ezért használták áldozásnál az ághajtásokat, lombozatot az oltárok megkoszoruzására. Magát az áldozó papot is a fejére illesztett koszoru tevő tiszteltté, többi embertársainál kiválóbbá. Erre vonatkozik στεφανηφόρος titulusa is, s csakis ilyen isteni fákról, mint: *babér*-, *tölgy*- és *olajfákról* szedett levelekből készült az áldozási koszoru, mely a papot szintén az illető fa védő geniusának oltalma alá helyezé. Éppen ilyen értelemben szentelék az első zsenget az isteneknek s ősszel az olajfa gyümölcságakat *eiresione* néven házról-házra ezért hordozák. Az eleusisi mysteriumokban is szerepe vala a vesszőnyaláboknak. És ezek vallási hatályát szintén virágfüzerekkel, galydiszkekkel igyekeztek fokozni.

De a *fákban* lakozott égiek kegyét, hajlandóságát nem csupán ilyen kegyadományokkal; hanem a fa *növedékéből* vett diszítésekkel is biztosíthatták. Az isteni kijelentést s főleg a jövő sors mikéntjét ezek útján keresték és nyerték a hívők, vagyis a szent fákról *letört galyak* képezék az *első jósdai* eszközöket. Ezt fejezi ki a Κλάδος, Κλᾶν, Κλῶν, Κληρος, sőt a német *los* szó (ó félnémetben hlúz) is a görög Κλάδος-ból ered, mert a germánoknál is divatozott ez a jóslási mód, melyet Tacitus Germaniájában imígyen örökít meg: Auspicia sortesque ut qui maxime observant, sortium consuetudo simplex, virgam frugiferae arbori deciam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargant, mox si publice consulitur, sacerdos civitatis sin privatim, ipse pater familiae precatus deos coelumque sus-

piciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. Vagyis a *jeljóslást* és *sorsvetést* szorgosan gyakorolják. A sorsvetés eljárási módja igen egyszerű. Gyümölcs-termő fának galyát levágván, szilánkokra szelik s bizonyos jelekkel ellátva egy fehér lepedőn találomra szétszórják. Majd ha közérdekből jó a jóskérdezősködés: a néptörzs, a civitas papja, ha pedig magánfél a kérdezősködő: a családfő az égre tekintőleg könyörögni kezd. Eközben a pálczikák mindegyikét háromszor egyenkint fölveszi s azok jelentőségét a rájuk tett jelek szerint magyarázza. Azt is megtudjuk Tacitusból, hogyha a magyarázat tiltólag szól, akkor erről az ügyről nem tanácskozhatnak. Ha azonban a magyarázatra engedélyt nyert a pap vagy áldozó, akkor az állatjóslás volt hivatva a jelmagyarázatot megerősíteni. A szent berkekben nevelt fehér paripákat a szent kocsiba fogva, azok nyerítése, horkantása fejezte ki az isteni akaratot.

A skytháknál is szokásban vala jóslás közben *galyacskákat* helyezgetni egymásután s ezek sorrendi nagyságbeli alakulása fejezte ki a jövőndőt. (Herodotos IV. 67.) A görög *ἀναπέλν* s még inkább a latin sortes tollere szintén ezen alapszik, sőt sors szó is a *severe* = sorozni származéka. A görögöknél és germánoknál a galyacskákat vonásokkal jelölték meg. A jósló egyenkint fölemelte azután a besorozott pálczikákat s úgy olvasta le a jövőndőt. A skytháknál ez *kártyavetésszerűleg* történt, mint az ősmagyaroknál is a nyilvetéssel vagy nyilhuzással (= sorshuzás). Praenestében a Fortuna orákulumnál több ilyen sorsvető pálczikát, sortes Praenestinae találtak tölgyből, mert legbiztosabban jelölte a jövőndőt a *tölgygaly*, mely után a *babér* következett.

A fa és a föld kapcsolatát a gyökérzet fejlettsége képviselte. Minél kiterjedtebb a gyökérzet, annál bizonyosabb annak a fának felsőbb rendeltetése. Azért egy-egy kigyó, a chtoniscus kapcsolat jelző állata, őrzi az istenek kedvencz fáit. A Hesperidák almáival megrakott fánál is kigyó őrködött, mikor *Hercules* azokat meg akarta szerezni. Jason Medea segítségével Colchisban az aranygyapjuval letakart fa kigyóórét tévé ártalmatlanná s a *lernaesiai* hydra is egy platán-jávorfá alatt őrködött Amyomone forrásánál. Mindenütt ott van a *kigyó*, ahol az alvilággal, a föld *méhével* való kapcsolatot jelképezni kellett. Ezért ültettek fákat a sirok-

hoz s Homer Iliasában (VI. 419.) a hegyi nymphák végzik *Ection* sirhalmánál a szilfaültetést. Ez a szokás átszármazott nemzedékről nemzedékre. Egész berkeket ültettek a temetőkben és senki emberfia nem merte azokat károsítani, mert egy athenaei törvény halállal sújtá a sirhelykárosítókat. A sirkövek faragványain és a halotti tor ábrázolásoknál ezért fordul elő a fán körülsavarodó kigyó. (Bötticher, Baumcultus 204. l. n. 63.)

Még érdekesebb a fa viszonya a diadalemlékekhez (Tropaion). Benndorf Ottó, a nálunk is jól ismert s fájdalom, 1908 elején elhalt jeles bécsi tanár érdeme, hogy a Tropaionok igazi értelmét a Dobrudgeában Tocilescu Gergely bukaresti tanár által Adamklissinél talált *Tropaeum Trajanihoz* irt fejtegetéseiben megmagyarázta.¹⁾

Az ősemlék ellenfele lelkének károsító befolyását úgy vélte legbiztosabban megsemmisíthetni, ha attól kezeibe jutott fegyvereket ártalmatlanná tehetett. Még saját halottait is azért hamvasztotta el annak eszközeivel együtt, hogy a feljáró lélek valamikép bosszút ne állhasson rajta. Ezért nem használta az ellenségtől zsákmányolt fegyvereket sem, hanem azokat a legfőbb hadurnak szentelve veszedelemhárítóul, vagyis *apotropaionként* kiszemelt Zeus fájára függesztette fel.²⁾ Itt tehát a fa csupán az istenség otthona gyanánt jöhetett figyelembe s később a rómaiaknál ilyen értelemben szólt az ellenséges hadizsákmány befogadására *Mars ultornak* szentelt templomok építése, aminő a *Domitianus* testőrvezérének: *Fuscus*-nak az Aldunánál történt lemészárolását megbosszuló győzelem emlékére szánt adamklissii tropaeum is vala.

A *forrás-* és *fakultusz* kedvezett tehát az ókor erdőtenyésztésének, mert a szent berkek rongálását a vallási tilalmak kellően meg-

¹⁾ Gr. G. Tocilescu, Monumental de la Adamklessi, Tropaeum Trajani, Publicat in collaboratiune cu Otto Benndorf si Georg Niemann, de Gr. C. Tocilescu. Cu 3 table, si 134 figuri in text. Vienna, 1895. Német kiadásban is ugyanott Dumha Miklós költségén. 133 l.

²⁾ *Baumcultus*, Kerntől. Pauly, Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft. Neue Bearbeitung von Georg Wissowa. Fünfter Halbband 155., 166. R. Waentig, Heine und Gärten im griechischen Alterthum. Programm. Chemata 1893. 11. *Stengel*, Griechische Sakralalterthümer tábla rajzai. Murr, die Pflanzenwelt in der griechischen Mythos 1890. Weniger, Der heilige Oelbaum in Olympia. Programm Weimar, 1895.

akadályozák s az istenek választott növényeinek gondozását kötelezővé tevék. Ezek a szokások a rómaiaknál is rendkívül jótékonyan hatottak az *erdővédelemre*. A tölgy mint *Jupiter* fája, *Apollo* babérfájával, *Minerva* olajfájával, *Venus* myrtusával, *Herkules* nyárfájával mind nagy kimélet tárgyát képezték. Egyes tölgyfák századokig áldozási helyek valának. Így Suetonius beszéli Vespasianus életrajzában (5), hogy a sabinok földjén, a Flavius-ház otthonában egy százados tölgy előtt áldozott a környék s régi nemzedékek ajándékai lengedeztek ágain. Exuvans populi veteris sacrataque gestans dona ducum. Ennek ágaiból Rómába is vittek Jupiter és Viktoria szobrainak díszítésére vagy császári kitüntetésekre. (Cívica corona Augusti.) Plinius Hist. natur. XVI. 11. a *diófát* is ilyenül említi.

A *fügefá* is kiváló becsben állott, minthogy terebélyes lombzata ezt szintén feltünővé teszi. Így a ruminali fügefá Lupercal közelében, mely alatt Romulust és Remust találták s egy más a Comitiumon. Egy harmadik 260-ig a Saturnus temploma előtt állott, miglen a vestaszűzek engesztelő áldozásokkal kénytelenek valának eltávolítani, mert Silvanus szobrát ledőlésével fenyegette.

Egy felirat *Mars Ficanus* nevet őriz Ostiumban, Róma kikötőjében (Henzel adalékai Orelli felirati gyűjteményéhez n. 7194.) s a Tiber torkolatánál *Ficana* helyiség is a szent ficustól kaphatta nevét. Virgilius az Aeneus XII. 766. egy Fanusnak szentelt olajfáról énekel, melyre a hajósok szerencsés visszaérkezésük idején kegyadományaikkal ruháikat felaggatták.

Már a vallásgyakorlatok színhelyéül választott berkek *nemora* és *lucus* neve is az ősi erdő- és legelőgazdálkodásra utal. *Nemus* a görög νέμος-ból = legelő, erdei rét. *Lucus* szószerint nyiladék, erdei irtás, ahol szentélyeiket elhelyezték Silvanus oltárával s tanyázni kezdtek. Hisz Italiában s főleg Etruriában még a Krisztus előtti IV-ik században is oly terjedelmű erdőségek valának, mint akár Germániában (Livius IX. 36.) s az *Apenninek* gerinczét is erdők koszorúzták s a letelepülések előhaladásával mindenütt hagyogattak az ujonnan átalakított szántók és rétek mellett szentélyeik számára facsoportokat, melyek így *nemora* és *lucus* nevüket — a hajdankori vallásos értelemben — öröklék át s az isteneikről is vannak elnevezve. Méltán írja tehát Tacitus Germania-

jában (9.): *ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem adsimulacre et magnitudine caelestium arbitrantur: Lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud quod sola reverentia vident.* Egyébiránt pedig az égiek nagyságával megegyeztethetőnek nem vélik akár falak közé zárni isteneiket, akár emberi arcz képére formálni azokat. A berkeket és ligeteket szent helyekül tekintik s isteneik neveiről hívják azt a titokzatos lényt, akit csupán magukban látnak.

Az ilyen szent berkek károsítását szigorú, egészen a fejevélig terjedő tilalmak korlátozzák*) s csakis kivételes veszedelmekből menekülők, mint a salaviai uton, a Tibernél a gallok betörésekor történt egyesekkel, vehettek abban lakást. De még ennek a kényszerű erdőirtásnak *engeszteléseül* is *ünnepet* szántak s ilyenül rendezték július 19-én és 21-én Rómában a *Lucaria*-ünnepeket. Paulus Julius, a III. század elején élt és Septimius Severus, valamint Alexander Severus császárok tanácsosai közt szerepelt jogtudós meg is magyarázza a *Lucaria*-ünnepek eredetét. *Lucaria festa in luca colebant Romani qui permagnus inter vium Salariam et Tiberim fuit, pro eo, quod victi a Gallis fugientes e proelio ibi se occultaverint.* A *Lucaria*-ünnepeket a Saláriára vezető út és a Tiberis közti nagy berkekben tartották, mert a galloktól megveretve, a csatából egyenesen odamenekültek.

Annyira vitték ezen ligetek tilalmát, hogy még a *korhadt* s *villámdöntött* fákat is csak engesztelő áldozások árán vághatták ki. Így az Arvalis testvérek aktáiban az istennők és istenek erdeiből történt irtásokat (*lucus Deae diae*) engesztelő áldozások, a *piaculák* (Henzen, *Acta arvalium* 136. l.) olvashatók, melyekkel a fadöntőkre szóló *fejvesztés* büntetését mintegy *lekönyörgék*. Paulusnál 68. l.: *capitalis lucus, ubi siquid violatum est, caput, violatoris expiatur.* Ilyen intézkedést tartalmaz a *pagus montanus*, a hegyi községek szervezetére kiadott rendelet is.

Oly tiszteletben állottak ezek a százados berkek, hogy Quintilianus Eumus költő tekintélyét is azokhoz az ősiségtől megszen-

*) Paulus *Decreta* 66. l. *capitalis lucus*, a 187. lapon *Oblucuviasse dicebant antiqui mente errasse quasi in luco deorum alicui occurrisset.*

telt helyekhez mérte (X., 1., 88.): Eumum sicut sacros *vetustale lucios* adoremus. Jupiter és Diana szent berkei álltak legnagyobb tiszteletben, mint Virgilius Aeneis-éből (III. 679.) kitetszik.

A nemii tónál Diana berkei (lucus Dianius in nemore Africino Cato Orig. fr. 2., 21.) s Tusculumnál a *szent bükkös* szintén ilyen ősi megszentelt berkek. Plinius (XVI. 242.) szerint: Róma közvetlen közelében a *Viminalis* és *Esquilinus* hegyén olyan terjedelmű *tölgy-* és *bükk-*erdőségek virulának egykor egész Pyrrhus király koráig, hogy a városi polgárság épülettáját abból fedezhette. De Paulus, a Krisztus után III. században, már csak a multból emlegetheti *Jupiter bükkös* szentélyét, a Jupiternek szentelt egykori *bükkfákkal*. (Paulus 87. l.) *Fagutal* succellum Jovis, in quo fuit *fagus* arbor, quae Jovi sacra habebatur. Plinius a Róma környéki régi erdők, emlékezetét szintén csakis az elnevezésekből magyarázgatja. (XVI. 37.) Silvarum certe distinguebatur insignibus, Fagutali Jovi etiam nunc ubi lucus fageus fuit, porta *Querquetuluna*, colle in quem vimina petebuntur, tot que lucis quibusdam et geminus (t. i. a Vojovium és Capitolium hegyek is). Az Aesculus hegy nevét is az *aesculetumtól*, a gesztenyéstől vette. Róma körül ilyen *erdei* vonatkozásu elnevezések: a *szent bükkös*, Fagutalis, a tölgyesekhez nyíló kapu: porta Querquetulana, lucus Mefetis et Unonis Lucinae, a Viminalis a Jove Vimino nyerte nevét. Tacitus Annaleséből (IV. 65.) következtethetőleg a Caetius hegy neve is *Mons Querquetulanus* lehetett. Róma közvetlen közelében a *szent berkek*, mint *lucus Deae Diae*, *lucus Annae Perennae*, *lucus Robiginis*, *Camenorum*, *Furrinarum*, *Corniscanum*, *Albionarum* lassankint kiirtódván, beolvadtak az elővárosokba.

De Rómán kívül is számos helynév őrzi régi, utóbb községekké alakult *szent berkek* hírét. Ilyenek *Vacuna*, a Velinum tónál, a sabina ősiszennőjének, Augitiának *szent berke* helyén. A fusinumi tó mellett pedig a *marus* törzs *iszennőjének* szentelt *berek* állott.¹⁾

És a fák tiszteletét a germánoknál, a galloknál szintén vallásos törvények és gyakorlatok biztosíták. A gallok nemzeti papjainak

¹⁾ Lásd bővebben Römische Mythologie von L. Preller. Dritte Auflage von H. Jordan. Erster Band. 1881. Zweiter Abschnitt. Die Periode des Taunus 108. oldal.

druida neve erősen emlékeztet a tölgyfa görög *δρυς* elnevezésére. A templomok mellé ültetett fák még napjainkban is ennek az ősi gyakorlatnak öntudatlan megnyilatkozásai, a középkori oklevelekben oly sűrűn jelentkező s ma is gyakorlatban álló *határfákkal* együtt.

Görögország mészszirtjei és Közép-Itáliában az *Abruzzok* elkopárosodása éppoly szomorú tanujelei a *fa-* és *erdőkultusz* elhanyaglásával járó pusztulásnak, mint a Balkán s a dalmata partvonal elkarsztosodása. A középkor zürzavaraiban felbomlott évszázados vallási intézmények elevenednek meg tehát lassankint ma az európai kulturnemzetek *erdővédelmi* intézkedéseiben s valóban csak ott várhatjuk ezen törvényhozási reformok üdvös fogamatát, ahol az erdő magasabb hivatásának hitét és reménységét a népszokások irányításával képesek vagyunk a társadalom gondolkodásába is átvarázsolni.

Amidőn tehát Darányi Ignác miniszternek a történelmi jelentőségű fák gondozását célzó nagyjelentőségű rendelkezésének horderejét az ókori civilizáció két vezérnépének vallástörténelméből vett eme futólagos mutatóanyagokkal is igazolni kívánjuk s a történeti és helyi érdekű fák és ős *ligetek* ápolását már csak a *localis patriotismus* kedvéért is melegen ajánlani sietünk, egyuttal fényes példáját véljük felmutathatni a mondottakban a *fák és erdők* megbecsülhetetlen *kulturális* jelentőségének is. Ime az erdőcultusz Hellasban és Italiában a magasabb vallási eszmélkedés hatékony tényezőjeként szolgálta a civilizáció csodás fejlődését s a vezető szellemek bölcsesége, előrelátása vallási törvények alakjában tudott érvényt szerezni ott azoknak az óvintézkedéseknek, melyeket a jelenkor törvényhozói intézkedésekkel is alig honosíthatnak meg. S hogy mekkora jótevői valának hazájuknak és nemzetüknek azok a nagy elmék, akik az Olympus isteneinek szentelt berkek segítségével a legkopárabb mészalakulásokon erdőtenyészetet varázsolának elé, azt valóban szembetűnően illusztrálja a görögországi kopárosodás nyomában oly égbekiáltólag elénkbe táruló szellemi degenerálódás is. Mert Hellas csodás művészete, költészetének örökszép virágai nem egyedül a politikai helyzet kedvezésének eredményei; hanem a néplelek teremtető geniusát mindenekfelett az erdőkoszorú virulásával járó fenséges tájképi alakulások finomító befolyása képesíté azokra a nagyszerű szobrászati és politikai alkotásokra, melyekből még a keresztény

civilizáció gyermekei is mind e mai, napig termékenyítő eszméket, nagy tettekre buzdító lelkesedést merithetnek. Ha valahol, tehát éppen Görögország történetében igazolódik be legszebben azok állítása, a kik az erdőt a *természet templomának* hirdetik. Ám az Olympus fáinak ledöntésével, a *Helicon* és *Parnassus* szent berkeinek feldulatásával nemcsak a görög mythologia felséges alakjai rebentek szét; nem csupán a Muzsák némultak el s nem egyedül a költőket felfrissítő *castaliai* források apadának el; hanem szétfoszlottak azok a *mythosi fenséges régiók* is, melyekből a görög költészet és képzőművészet inspirációját nyerte azokhoz az isteni alkotásokhoz, melyek évezredek óta vigaszt és gyönyörűséget nyújtanak az egész művelt világnak. Kell-e ennél hatalmasabb argumentum az erdőkultura nemesítő hatására? s szükséges-e bizonyítgatnunk, hogy az okszerű erdészet a szépeletnek, a görög *kalobiotikának* is a legnélkülözhetetlenebb eszközét képezi? Azért a költő ama mondását: „aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet“ bátran odáig bővíthetjük, hogy aki a fákat, az erdőt szereti és gondolzza, rossz ember nem lehet. A fakultusz, az erdővédelem nem pusztán nemzetgazdasági közérdek, hanem a nemzeti művelődésnek, a magasabb ethikai és aesthaeticai irányzatnak ez évezredek példákból láthatólag szintén a legbiztosabb emeltyűjét képezi.



FAKERESKEDELEM.

A fakereskedelem helyzetéről.

Irta: Fodor Lipót.

I.

Most, az őszi idény leteltével konstatálható, hogy a faüzlet helyzete kedvezőbben alakult, mint azt remélni lehetett volna. A rossz gabonatermés, a gyenge szőlőtermés folytán fakereskedőink aggodalommal tekintettek az őszi üzlet alakulása elé, de az aggodalom ez alkalommal alaptalannak bizonyult.